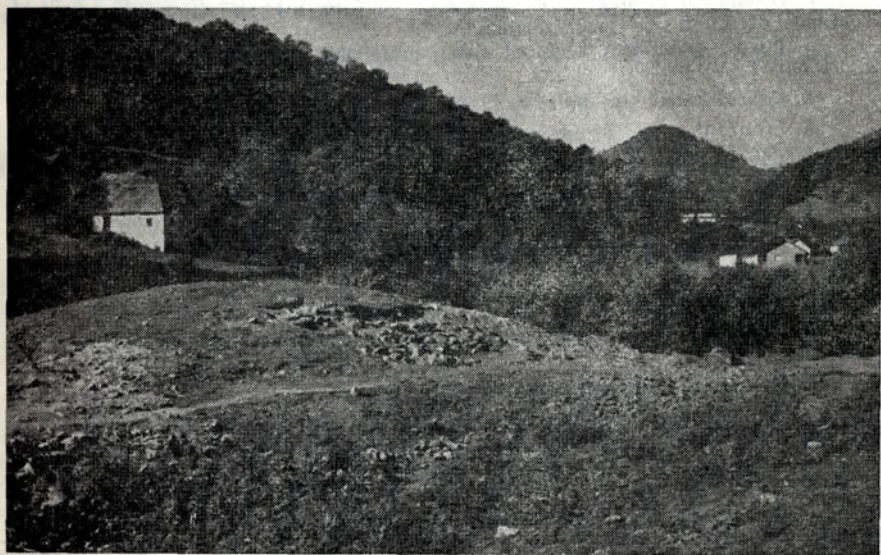

Dr DRAGOSLAV SREJOVIĆ

ISPITIVANJE RIMSKE NEKROPOLE U SASAMA 1961—1962.

U periodu između 1958. i 1960. ispitane su na području današnjih Sasa južne nekropole antičke Domavije: duž puta Gradina — Sase i puta Gradina — Srebrnica¹. Tokom 1961. i 1962. istražena je i severna nekropola Domavija u pravcu puta Gradina — Bjelovac². Navedene magistrale predstavljaju jedina tri pogodna pristupa selu Gradini i verovatno se podudaraju sa rimskim putevima koji su vodili u Domaviju³.

Za razliku od jugoistočne i jugozapadne nekropole, koje počinju na relativno malom rastojanju od bedema vojnog logora i protežu se više stotina metara duž puteva Gradina — Sase i Gradina — Srebrenica, severna nekropola je udaljena oko 1,5 km od civil-

nog naselja Domavija, a grobovi su ukopani na jednom manjem prirodnom uzvišenju, kao što se vidi na fotografiji — čija površina iznosi približno samo 3.000 m².

Danas se ovo mesto naziva Karaula. Prilikom prosecanja puta Sase — Bjelovac i gradnje seoskih kuća uništen je veći broj rimskih grobova na južnoj i istočnoj padini Karaule, a postojanje manjeg muslimanskog groblja na severoistočnoj strani onemogućilo je ispi-

tivanje ove severne nekropole Domavije u celini. Pa ipak, 42 rimska groba ispitana 1961. i 196. na Karauli, dovoljni su da se utvrde osnovne karakteristike ove nekropole, koja, i pored sličnosti sa južnim nekropolama, ima i niz osobenih obeležja.

Već prilikom objavljivanja rezultata ispitivanja grobova otkrivenih na Velikom Platau i Čadorištu pretpostavljeno je postojanje veće kasnoantičke nekropole s inhumiranim pokojnicima severoistočno od civilnog naselja Domavije, duž magistrale koja vodi prema Drini⁴. Međutim, arheološkim istraživanjima 1961. i 1962. utvrđena je na ovom području samo nekropola sa grobovima spaljenih pokojnika iz perioda ranog carstva. S obzirom da je nekropola na Karauli prostorno ograničena, nije isključeno da će u ovom pravcu biti otkrivena i hronološki mlađa nekropola sa grobovima iz III i IV veka.

Ispitivanja u 1961. vršena su na jugozapadnoj i jugoistočnoj strani Karaule. Na ovim sektorima istražena su 23 groba spaljenih pokojnika. U 1962. ispitan je centralni međuprostor na južnoj i severnoj strani. Tom prilikom otkriveno je 19 novih grobova (grobovi br. 24—42). Mada su u svim grobovima sahranjeni ostaci spaljenih pokojnika, između grobova postoje značajne razlike u oblicima, konstrukciji i priložima, tako da je potrebno dati opis svakog groba ponaosob.

Grob br. 1 — Orijentacija: istok—zapad sa skretanjem od 25° prema severu. Pravougaona grobna jama (1,25 × 0,94 × 0,40 m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače. Prilozi:

1. duboki pehar sive boje na niskoj prstenastoj nozi, v. 8,5 cm, Ro. 5,5 cm. Rd. 4 cm. T. V, 1
2. duboki pehar sive boje, v. 12 cm, Ro. 7 cm, Rd. 5,5 cm. T. V, 7
3. bronzani novac (srednja bronza, na aversu muški lik — verovatno II v.)
4. duboki pehar sive boje, v. 11 cm, Ro. 7 cm, Rd. 5 cm. T. V, 6
5. pehar sive boje, v. 11 cm, Ro. 7 cm, Rd. 5 cm. T. V, 4
6. manji pehar mrke boje, v. 8 cm, Ro. 4,5 cm, Rd. 3 cm. T. V, 2
7. fragmentovan pehar mrko-sive boje, v. 6,5 cm, Ro. 4,5 cm, Rd. 3,5 cm. T. V, 3
8. pehar sive boje, v. 8,5 cm, Ro. 5,5 cm, Rd. 3,2 cm. T. V, 7
9. fragment oboda zdele od crveno pečene zemlje prevučen žuto-zelenom glazurom
10. fragmenti staklenog balsamarija.

Svi keramički prilozi iz groba 1 variraju jedan osnovni tip bikoničnih pehara sa profilisanim obodom, niskom prstenastom nogom i jednom vertikalnom drškom. E. Bonis smatra da je ovaj oblik, inače dobro poznat sa nekropole na Čadorištu, italiskog porekla.⁵ Međutim, među keramičkim materijalom rimskog perioda sa Atinske agore, pehari ovog tipa pojavljuju se već u sloju II (prva polovina I v.) i sloju III (kraj I i prva polovina II v.), tako da se mora pomišljati i na njihovo grčko poreklo, pogotovo što oni ovde, kao omiljena keramička forma, evoluiraju od početka I do sredine V v.⁶ Najstariji pehari sa Agore imaju zdepast oblik okarakterisan spuštenim trbuhom i relativno niskim obodom i nogom. Kasnije njihova profilacija postaje sve izrazitija, trbuh dobija simetričnu formu, a obod, umesto levkastog, postaje cilindričan. Sredinom III v., a naročito u IV v., ovaj tip pehara se izdužuje, drška se podiže prema obodu, a površine se ukrašavaju kanelurama ili zarezima.⁷ Domavijski pehari vezuju se isključivo za rane forme sa Agore, iz sloja II i III. Najarhaičniji oblik ima pehar na T. V, 1 (na Agori I v.), dok pehar na T. V, 2 odgovara razvijenijim tipovima sa Agore (II v.). Analogije iz Panonije i Dalmacije relativno su malobrojne. Jedan primerak iz Pe-

tovija⁸ gotovo je identičan primerku reprodukovanom na T. V. 1., a tri pehara sa nekropole Emone⁹ vrlo su bliska domavijskim peharima na T. V, 2,4 i T. V, 6—7. Navedeni primerci iz Petovija i Emone nađeni su u grobovima spaljenih pokojnika koji potiču najkasnije iz početka II v. Analogni pehari iz Norika nisu sigurno datovani,¹⁰ ali je značajno da je ovaj keramički tip nađen u Donjoj Panoniji (Intercisa, Brigetio) sa novcem Hadrijana i Antonija Pia.¹¹ Sa područja Dalmacije srodni pehari nađeni su na istočnoj nekropoli Dokleje zajedno sa novcem Hadrijana (grob br. 124) i Karakale (grob br. 236). Navedene analogije pokazuju da pehare iz groba 1 treba hronološki vezati za II v., i to verovatno za početak ili sredinu ovog stoleća. Njihova osnovna forma, nastala u italjskim ili grčkim radionicama, propagirana je prema unutrašnjosti balkanskih provincija preko severozapadnih delova Panonije (Emona, Petovio, Stenjevec), ili preko jugoistočnih delova Dalmacije (Dokleja). Njihova relativno česta pojava u Domaviji, kao i svetlo-siva faktura koja opominje na latensku keramiku, pokazuje da je ovaj keramički tip bio izrađivan u radionicama lociranim u samoj Domaviji ili njenoj neposrednoj blizini.

Na osnovu prethodnih napomena i bronzanog novca grob 1 treba datovati oko sredine II v.

Grob br. 2 — Orijentacija: JI—SZ. Pravougaona grobna jama (1,20 × 0,55 × 0,65 m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače. Bez priloga.

Grob br. 2a — Orijentacija: S—J sa skretanjem od 10° ka zapadu. Pravougaona grobna jama (2,10 × 0,96 × 0,45 m) sa nagorelim bočnim stranama ispunjena ostacima sa lomače preseca stariji grob br. 2. Bez priloga.

Grob br. 3 — Orijentacija: JI—SZ. Pravougaona grobna jama (1,10 × 0,94 × 0,20 m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače: Prilozi:

1. lampica od crveno pečene zemlje sa žigom CRESCCE, d. 10 cm, R. diska 7 cm, Rd. 4,5 cm, T. VI, 2
2. bronzana udica, d. 6 cm, T. VI, 1
3. bronzana alka, R. 3 cm, T. VI, 3.

Nađeni žizak pripada dobro poznatom tipu rimskih lampica sa otvorenim diskom i žigom utisnutim na dnu (Firmalampen).¹² U Panoniji je ovaj tip datovan od početka I do kraja III v., ali se na osnovu materijala sakupljenog u korpusu D. Iványi može zaključiti da masovna proizvodnja ovih žizaka pada u II v. Jedna lampica sa žigom CRESCCES nađena je u Akvinkumu u jednom grobu iz I v., ali su poznati i primerci otkriveni zajedno sa novcem Faustine mlađe.¹³

Ostali prilozi iz groba br. 3 ne mogu poslužiti za njegovo bliže datovanje, ali utvrđuju pol, a verovatno i zanimanje pokojnika, tj. pokazuju da je u ovom grobu sahranjen muškarac koji se bavio ribolovom.

Verovatno druga polovina II v.

Grob br. 4 — Orijentacija: SI—JZ. Pravougaona grobna jama (1,80 × 0,67 × 0,55 m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače i uokvirena etažom širokim 0,80 m, a visokim 0,20 m. Prilozi:

1. krčag sivomrke boje sa kljunom za izlivanje, v. 14,5 cm, Rd. 4,5 cm, T. VII, 1
2. krčag identičan prethodnom, v. 14,5 cm, Rd. 4,3 cm, T. VII, 2
3. fragment veće posude crvene boje sa ornamentom izvedenim češljastim instrumentom u vidu paralelnih i talasastih traka
4. Domicijanov bronzani novac (srednja bronza)
5. fragmentovan veći stakleni balzamirij od zelenkastog stakla
6. donji deo pehara na niskoj prstenastoj nozi sive boje
7. 5 gvozdernih klinova i 1 gvozdена klamfa.

Krčazima sa kljunom za izlivanje moguće je naći brojne analogije u Gornjoj i Donjoj Panoniji. E. Bonis smatra da su krčazi ovog tipa bili u opštoj upotrebi tokom I—III v.¹⁴ Međutim, po svojoj profilaciji, naročito po gotovo horizontalnom ramenu, oba krčaga iz groba br. 4 pripadaju najstarijim varijantama ovog keramičkog tipa i vrlo su bliski primercima iz Emone, Petovija, Neviodunuma i

Savarije koji su datovani u kraj I i početkom II v.¹⁵ I u rajnskoj oblasti krčazi ovog tipa datuju se u I v.¹⁶

Talasasti i horizontalni ukrasi izvedeni češljastim instrumentom na površini veće posude iz groba br. 4 opominju svakako na prerimske tradicije i bliski su ornamentici na ranim panonskim urnama I v.¹⁷

Ovaj grob datovan je Domicijanovim novcem u drugu polovinu I v.

Grob br. 5 — Orijentacija: S—J sa skretanjem od 25° ka zapadu. Plitka elipsoidna jama (0,92 × 0,80 × 0,18 m) ispunjena ostacima sa lomače. Bez priloga.

Grob br. 6 — Orijentacija: SI—JZ. Pravougaona grobna jama (1,15 × 0,60 × 0,35 m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače. Prilozi:

1. kruškoliki lončić mrke boje, v. 8 cm, Ro. 6 cm, Rd. 3 cm, T. V, 5
2. lampica mrkožute boje sa udvojenim žigom VIBULI na dnu, d. 8,5 cm, R. diska 5,5 cm, Rd. 3,5 cm, T. VII, 5
3. lampica mrke boje sa žigom CARI, d. 9,5 cm, R. diska 6,5 cm, Rd. 4,2 cm, T. VII, 4
4. bočica sa primzatičnim recipijentom od zelenkastog stakla, v. 10 cm, Ro. 3 cm, Rd. 3,5 cm, T. VII, 3
5. koštani predmet nejasne namene, d. 6,5 cm, š. 1,5 cm
6. гвоздени klin, d. 8 cm.

Duboki kruškoliki lončić sa levkasto profilisanim obodom i niskom prstenastom nogom čest je prilog u grobovima spaljenih pokojnika na panonskim nekropolama I i II v. (Ptuj, Stenjevec, Dernovo, Osijek).¹⁸ Slični primerci iz Intercise datovani su na prelaz iz II u III v.,¹⁹ a iz Norika u II v.²⁰ Na nekropoli u Vazasu nađen je slično profilisan lončić sa novcem Domicijana.²¹ Međutim, treba napomenuti da se navedeni primerci ipak razlikuju od domavijskog lončića. Zato se mora pomišljati na lokalnu proizvodnju koja ostvaruje ovaj oblik oslanjajući se na prerimske keramičke forme.

Zišci iz groba br. 6 pripadaju tipu Firmalampen. Lampice sa žigom CARI nađene su u većem broju grobova na južnim nekropolama Domavije.²² CARI je karakterističan žig panonskih radionica i čest je prilog u grobovima I—III v.²³ Međutim, žig VIBULI prvi put se javlja u grobu br. 6, i u ovom obliku nije poznat sa panonskih žizaka.²⁴

Sasvim izuzetnu formu ima staklena bočica sa prizmatičnim recipijentom, cilindričnim vratom i horizontalnim obodom. Po obliku ovaj domavijski balsamarij podseća na tzv. »Mercur boce«,²⁵ ali se od njih razlikuje po dimenzijama i odsustvu reljefne dekoracije na dnu. Manje bočice sa prizmatičnim recipijentom gotovo su nepoznate na Orijentu,²⁶ ali se zato relativno često sreću u II i III v. u zapadnim provincijama carstva, naročito u Galiji.²⁷ A. Radnóti napominje da se prizmatične bočice pojavljuju izuzetno retko u Panoniji,²⁸ a budući da ih zasada ne nalazimo ni među publikovanim materijalom iz Dalmacije, mora se pomišljati na import iz zapadnih provincija. Upravo na osnovu ovog balsamarija grob br. 6 treba datovati u kraj II ili u prve decenije III v.

Grob br. 7 — Orijentacija: S—J sa skretanjem od 15° ka zapadu. Pravougaona grobna jama (1,36 × 0,82 × 0,20 m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače. Prilozi:

1. fragmentovana lampica mrke boje
2. jako oštećen bronžani novac.

Prilozi ne omogućuju bliže datovanje.

Grob br. 8 — Orijentacija: SI—JZ. Pravougaona grobna jama (1,84 × 0,72 × 0,48 m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače. Prilozi:

1. fragmentovana ovalna olovna ploča sa ugraviranim grčkim natpisom — tabula defixionum, dimenzije: 10,5 × 14 cm, T. VI, 4.
2. lampica mrke boje sa nečitkim žigom na dnu, d. 9 cm, R. diska 6 cm, Rd. 3,2 cm.
3. fragmentovana lampica sive boje

4. fragmentovana lampica crvene boje

5. fragment oboda zdele prevučen svetlomrkim firnisom, 5 × 3,5 cm.

Iako se grob br. 8 po konstrukciji, pogrebnom ritualu i priložima (tri uobičajna žiška tipa Fimalampen) ne izdvaja od ostalih grobova na Karauli, ipak natpis na olovnoj ploči pokazuje da je ovde sahranjen stranac, verovatno iz istočnih provincija carstva. Po obliku, materijalu, a, verovatno, i sadržini teksta, pločica iz groba br. 8 pripada grupi tabellae defixionum koje su nalažene u velikom broju naročito u Africi i Atici.²⁹ Natpis ima sedam redova i ispisan je grčkim slovima. Slova u prva dva reda su krupna ali se smanjuju prema desnoj strani. U trećem i četvrtom redu slova su nešto manja, a naročito su smanjena i nečitka u poslednjem redu. Mada natpis nije u celini pročitao,³⁰ sama činjenica da je na grčkom jeziku vrlo je značajna za upoznavanje strukture stanovništva antičke Domavije. Pored kamenog spomenika nađenog u Biljači³¹ i žiga na posudi otkrivenoj na Gradini,³² ovo je treći, a verovatno i najstariji dokument o prisustvu Grka u Domaviji, odnosno u istočnim delovima provincije Dalmacije.³³ Skromni prilozi iz groba br. 8 jasno pokazuju da ovde sahranjeni doseljenik nije u Domaviji imao neki izuzetni položaj.

Ostali prilozi ne omogućuju bliže datovanje groba. Verovatno II v.

Grob br. 9 — Orijentacija: S—J sa skretanjem od 10° ka zapadu. Pločka pravougaona grobna jama (1,55 × 1,15 × 0,15 m) sa nagorelim dnom ispunjena ostacima sa lomače. Prilozi:

1. lampica svetlomrke boje, d. 7 cm, R. diska 4,5 cm, Rd. 2,3 cm
2. bronzani novac (srednja bronza — jako oštećen)
3. fragmentovan krčag sa kljunom za izlivanje sive boje
4. fragmentovan krčag sa kljunom za izlivanje mrke boje
5. fragment gornjeg dela dubokog pehara sa vertikalnom drškom sive boje.

Na osnovu krčaga sa kljunom za izlivanje, koji su gotovo identični krčazima iz groba br. 4, ovaj grob treba verovatno datovati na prelaz iz I u II v.

Grob br. 10 — Orijentacija: I—Z sa skretanjem od 30° ka severu. Pravougaona grobna jama (1,46 × 0,73 × 0,28 m) s nagorelim stranama uokvirena ukošenim etažom širine 0,25 cm i ispunjena ostacima sa lomače. Bez priloga.

Grob br. 11 — Orijentacija: S—J sa skretanjem od 10° ka zapadu. Pravougaona grobna jama (1,45 × 0,60 × 0,20 m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače. Bez priloga.

Grob br. 12 — Orijentacija: SI—JZ. Bočne strane pravougaonog groba (1,40 × 0,60 × 0,55 m) građene su od lomljenog kamena u tehnici suhozida. Grob je pokriven sa četiri kamene ploče i dve fragmentovane opeke. Na dnu groba, u stvari na zdravici, primećena je samo neznatna količina pepela. Prilozi:

1. lampica crvene boje, d. 11 cm, R. diska 7 cm, Rd. 4,5 cm, T. VIII, 3
2. duboki lončić sive boje, v. 17,5 cm, Ro. 5,8 cm, Rd. 3 cm, T. IX, 3
3. perle od staklene paste zelene, žute, plave, crne i mrke, T. VIII, 1
4. dinjolike i cilindrične perle od paste tamnoplave boje, T. VIII, 2
5. posuda sa horizontalnom drškom crvene boje, v. 4,5 cm, Ro. 5 cm, Rd. 2 cm, T. IX, 1
6. bronzana igla dugačka 8 cm
7. 14 gvozdjenih klinova.

Među priložima iz ovog groba najinteresatnija je keramička posuda sa horizontalno postavljenom drškom. Ovaj oblik ne predstavlja samo izuzetnu pojavu u Domaviji, već ne nalazi analogije ni među keramičkim materijalom susjednih provincija. Mada ova posuda ima uobičajnu fakturu, jasno je da se ona po obliku mora povezati sa formama finije keramike i metalnog posuđa. Ova domavijska posudica u osnovi podražava oblike bronzanih kaserola, tj. vrlo je bliska kaserolama sa diskoidnom drškom, naročito jednom primerku iz Emone.³⁴ A. Radnóti smatra ovu formu galskom i datuje je pred kraj I v.³⁵

I lončiću sa srolikom profilacijom moguće je naći analogije među keramičkim materijalom iz kraja I i iz II v. Slične oblike iz Norika Schörfendorfer datuje u II v. i vezuje ih za forme latenske keramike.³⁶ Međutim, lončić iz groba br. 12

ima zaobljeniju liniju trbuha i približava se formama sa kraja I v.³⁷ U osnovi ovaj se oblik razvija iz tradicija kasnog latena.³⁸

Perlama od staklene paste nije moguće odrediti tačno poreklo i hronologiju. Dinjaste perle javljaju se prvi put u ilirskim grobovima sa kraja VI v. st. ere, ali su redak prilog u rimskim grobovima na teritoriji Dalmacije i Panonije. Niska iz groba br. 12 odgovara potpuno perlama nađenim u grobu sa paljevinom u Kelnu koji je datovan u I v.³⁹

Verovatno kraj I ili početak II v.

Grob br. 13 — Orijentacija: S—J sa skretanjem od 12° ka istoku. Duboka pravougaona grobna jama (1,08 × 0,80 × 0,65 m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače. Bez priloga.

Grob br. 14 — Orijentacija: SZ—JI. Plitka pravougaona grobna jama (1,55 × 0,88 × 0,12 m) sa nagorjelim dnom ispunjena ostacima sa lomače. Bez priloga.

Grob br. 15 — Orijentacija JI—SZ. Pravougaona grobna jama (1,70 × 0,70 × 0,25 m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače i uokvirena 0,65 m visokim etažom dimenzija 3,10 × 1,60 m. Grob pokriven debelim slojem većeg rećnog kamenja. Prilozi:

1. lampica crvene boje sa žigom CARI, d. 9 cm, R. diska 6 cm, Rd. 3,7 cm, T. X 6.
2. lampica mrke boje sa nejasnim žigom, d. 8,3 cm, R. diska 5,5 cm.
3. lampica sive boje sa žigom CARI, d. 9,5 cm, R. diska 6,5 cm, Rd. 4 cm, T. X, 7.
4. lampica mrke boje, d. 8,5 cm, R. diska 6 cm, Rd. 3,5 cm.
5. metalno ogledalo sa bronzanom drškom. Uz obod urezan koncentrični krug i niz rupica. Dužina 19 cm, T. X, 3.
6. duboki pehar mrke boje, v. 8 cm, Ro. 6 cm, Rd. 2,7 cm. T. XII, 3.
7. staklena bočica od zelenkastog stakla, v. 5,5 cm, Ro. 1,5 cm. T. XI, 1.
8. kružni bronzani poklopac, R. 3,2 cm. T. X, 5.
9. pravougaona profilisana kamena pločica-poklopac kozmetičke kutije. Dimenzije: 9 × 6 cm. T. X, 2.
10. bronzani instrument s profilisanim gornjim delom, d. 14 cm. T. X, 4.
11. fragmentovana koštana igla, d. 9,5 cm. T. X, 1.
12. fragmentovan gvozdeni nož (?) sa bronzanom drškom, d. 8 cm.
13. fragmentovana staklena bočica istopljena u vatri.
14. sedam gvozdrenih klinova raznih dimenzija.

Izuzimajući keramičke žiške, koji predstavljaju uobičajeni prilog u domaćim grobovima, svi ostali predmeti nađeni u grobu br. 15. pripadaju jednoj kozmetičkoj garnituri i karakterišu ovaj grob kao ženski.

Ogledala izrađena od krte legure srebra i bakra čest su prilog u grobovima na Velikom Platou⁴⁰, ali je u grobu br. 15 prvi put nađeno ogledalo sa bronzanom drškom. Slična ogledala nađena su u grobovima spaljenih pokojnika na nekropolama Petovija,⁴¹ a tri ogledala sa metalnim drškama, gotovo identična domaćinskom primerku, nađena su u Savariji u grobovima 14,39 i 60 zajedno sa novcem Domicijana i Nerve.⁴²

Pravougaona kamena pločica i kružni bronzani poklopac svakako su delovi kozmetičkih kutija koje su poznate iz Solina i Kopašnice.⁴³

Kruškolika staklena bočica ima izuzetnu formu koja se udaljuje od uobičajenih balsamarija otkrivenih kako u Domaviji, tako i na ostalim rimskim nekropolama u Dalmaciji i Panoniji. Međutim ovaj oblik omiljen je na Orijentu gde se javlja od početka I v.⁴⁴

Za bronzani instrument sa profilisanim gornjim delom moguće je naći brojne analogije iz svih provincije carstva. U stručnoj literaturi ovi predmeti obično se smatraju za stilus ili ligula.⁴⁵ Međutim, primerak iz groba br. 15 svakako je upotrebljavan u kozmetičke svrhe, kao što je to uostalom čest slučaj sa tkz medicinskim instrumentima.⁴⁶

Prema navedenim analogijama grob br. 15 treba datovati u kraj I ili na početak II stoljeća.

Grob br. 16 — Orijentacija: JI—SZ. Grob je sagrađen od vertikalno postavljenih kamenih ploča koje zatvaraju prostor dimenzija $0,60 \times 0,30 \times 0,23$ m. Grob je pokriven sa tri kamene ploče. Prilozi:

1. balsamarij od zelenkastog stakla, v. 9 cm, Ro. 2 cm. T. XI, 2.
2. fragmenti dubljeg pehara mrke boje.

Bočica iz groba br. 16 ima jednostavan oblik koji se može smatrati prototipom za sve ostale balsamarije nađene u domavijskim grobovima. I R. Sumkowsky stavlja ovu formu na početak genetskog razvoja staklenih unguentarija⁴⁷ Bočice ovog tipa pojavljuju se vrlo rano i u velikom broju kako na ital'skom području, tako i u istočnim provincijama carstva.⁴⁸ Njihova široka rasprostranjenost tokom I i II v. po s'im delovima carstva omogućuje da se tačnije odredi poreklo pojedinih primeraka. Mada su bočice ovog oblika nađene i sa materijalom III i IV v.,⁴⁹ činjenica je da su one u Panoniji i Dalmaciji karakteristične za nalaze I i II v. Iz tih razloga grob br. 16 treba datovati u kraj I ili u prvu polovinu II v.

Grob br. 17 — Orijentacija: JI—SZ. Pravougaona grobna jama ($1,40 \times 0,80 \times 0,30$ m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače i ukvirena 15 cm visokim i 25 cm širokim etažom. Prilozi:

1. bronzani novac (ma'la bronza — jako oštećena).
2. fragment trbuha dubokog pehara sive boje.

Prilozi ne omogućuju bliže datovanje.

Grob br. 18 — Orijentacija: SI—JZ. Pravougaona grobna jama ($1,60 \times 0,56 \times 0,30$ m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače i ukvirena etažom visokim 0,40 cm a širokim 0,50 cm. Bez priloga.

Grob br. 19 — Orijentacija: I—Z. Duboka pravougaona grobna jama ($1,35 \times 0,75 \times 0,85$ m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače i ukvirena etažom visine 0,20 cm, a širine 0,40 cm. Prilozi:

1. lampica sa žigom CRESCERE, d. 9,4 cm, Rd. 6 cm, Rd. 4 cm.

S

2. duboki lončić sive boje, v. 11 cm, Ro. 8,5, Rd. 4,5 cm.
3. manji lončić sive boje, v. 7,6 cm, Ro. 5,7 cm, Rd. 3,5 cm.
4. krčag sa kljunom za izlivanje prevučen glazurom maslinaste boje, v. 16,5 cm, T. XI, 3.
5. bronzani novac (srednja bronza — jako oštećen).

6. više fragmenata grube keramike.

7. bronzani novac (ma'la bronza — jako oštećena).

Prilozi iz groba br. 19 uglavnom odgovaraju na'azima iz groba br. 3 i 4. Međutim, treba napomenuti da se krčag iz groba br. 19, iako ima isti oblik sa krčazima iz groba br. 4, ipak od njih razlikuje po maslinastoj glazuri koja pokriva sve spoljne površine. Ova tehnika, kojoj je cilj da da jeftiniju zamenu za skupoceno metalno posuđe, propagirana je prema Panoniji i Dalmaciji svakako preko severnoital'skih tržišta. Na osnovu na'aza sa tesinskih nekropo'a i iz Vindonise, Ch. Simonet pretpostavlja da je keramika prevučena glazurom maslinaste boje eksportovana iz Galije prema istoku već od kraja Tiberijske vladavine⁵⁰ Mada se posuđe prevučeno zelenkasto-žutom glazurom relativno retko javljaju u Panoniji tokom I i II v.,⁵¹ krčag iz groba br. 19 pokazuje da se verovatno već od kraja I v. mora računati i sa lokalnim radionicama u Dalmaciji ili Panoniji koje su proizvodile ovu jeftinu zamenu metalnog posuđa⁵².

Grob 19 treba verovatno datovati u prvu polovinu II v.

Grob br. 20 — Orijentacija: I—Z sa skretanjem od 12° ka severu. Pravougaona grobna jama ($1,80 \times 0,70 \times 0,45$ m) sa nagorelim bočnim stranama i slojem rečnih oblutaka na dnu, ispunjena je ostacima sa lomače. Grob je ograden vencem od većeg rečnog kamena prečnika 1,80 m, a centar je obeležen manjom gomilom kamenja prečnika 0,80 m. Prilozi:

1. lampica crvene boje, d. 8,5 cm, R. diska 5,3 cm, Rd. 4 cm.
2. dno sivog pehara na niskoj prstenastoj nozi prečnika 3,3 cm.
3. amorfni komadi istopljenog olova.

4. fragmenti zdele prevučene maslinastom glazurom.
  5. dva gvozdena klina.
- Verovatno II v.

Grob br. 21 — Orijentacija: SI—JZ. Pravougaona grobna jama ($1,15 \times 0,55 \times 0,45$ m) sa nagorelim bočnim stranama i slojem rečnih oblutaka na dnu ispunjena je ostacima sa lomače. Oko groba je izgrađen venac od većih rečnih oblutaka prečnika 1,80 m, a u centru se nalazi manja gomila kamena prečnika 0,60 m. Prilozi:

1. dno veće posude sive boje
  2. fragment trbuha većeg suda mrke boje.
- Prilozi ne omogućavaju tačnije datovanje groba.

Grob br. 22 — Orijentacija: I—Z. Pravougaona grobna jama ($1,40 \times 0,60 \times 0,45$ m) sa nagorelim bočnim stranama i slojem rečnog kamena na dnu ispunjena je ostacima sa lomače. Venac od većih rečnih oblutaka koji uokviruje grob ima prečnik 1,80 m, a manja gomila kamena u centru ima prečnik od 0,70 m. Prilozi:

1. lampica sive boje sa žigom u vidu grančice na dnu, d. 9,5 cm, R. diska 6,8 cm, Rd. 4 cm
  2. fragment zdele mrke boje
  3. pet gvozdenih klinova.
- Verovatno prva polovina II v.⁵³

Grob br. 23 — Orijentacija: I—Z. Pravougaona grobna jama ($1,08 \times 0,55 \times 0,42$ m) sa nagorelim bočnim stranama i debelim slojem oblutaka na dnu ispunjena je ostacima sa lomače i uokvirena etažom visokim i širokim 20 cm. Oko groba venac od većeg rečnog kamena prečnika 2 m. Prilozi:

1. lončić sive boje, v. 7,5 cm, Ro. 6 cm, Rd. 4 cm. T. XI, 4
2. lončić na prstenastoj nozi sive boje, v. 9,1 cm, Ro. 7, 1 cm, Rd. 4,3 cm. T. XI, 5
3. lampica crvene boje, d. 7,8 cm, R. diska 4,7 cm, Rd. 2,5 cm
4. lampica crvene boje, d. 9 cm, Ro. diska 5,6 cm, Rd. 3 cm
5. lampica crvene boje, d. 9 cm, R. diska 5,9 cm, Rd. 4 cm
6. veći broj fragmenata od dva veća keramička suda nejasnog oblika.

U ovom grobu nema priloga koji bi utvrđivali njegovu tačnu hronologiju. Oba lončića bliska su po obliku posudama iz grobova br. 6 i 12, ali imaju nešto zdepastiju formu. Verovatno II v.

Grob br. 24 — Orijentacija: SI—JZ. Pravougaona grobna jama ($1,60 \times 0,70 \times 0,50$ m) ispunjena ostacima sa lomače, pokrivene većim rečnim oblucima. Prilozi:

1. fragmentovan pehar sa jednom vertikalnom drškom
  2. dva velika gvozdena klina.
- Verovatno II v.

Grob br. 25 — Orijentacija: I—Z. Ispod sloja krupnog rečnog kamena otkrivena je plitka pravougaona grobna jama ($1,50 \times 1,20 \times 0,20$ m) ispunjena ostacima sa lomače. Prilozi:

1. dno veće posude crvene boje.

Grob br. 26 — Orijentacija: SI—JZ. Elipsoidna grobna jama ($1,00 \times 0,80 \times 0,40$ m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače. Prilozi:

1. drška velike amfore mrke boje
2. dno manjeg suda mrke boje.

Grob br. 27 — Orijentacija: S—J. Pravougaona grobna jama ($1,75 \times 0,85 \times 0,50$ m) sa nagorelim stranama ispunjena je ostacima sa lomače i ograđena vencem od većeg rečnog kamena. Prilozi:

1. lampica crvene boje sa žigom CARI, d. 8,7 cm, R. diska 5,8 cm, Rd. 3,8 cm
  2. lampica crvene boje. Na dnu žig u vidu jelove grančice — fragmentovana.
- Verovatno II v.

Grob br. 28 — Orijentacija: S—J sa skretanjem od 20° ka zapadu. Grob je građen od lomljenog kamena i rečnih oblutaka u tehničar suhozida. Unutarnji pravougaoni prostor (2,00 × 0,80 × 0,80 m) ispunjen je zemljom i rečnim oblucima. Pri dnu tanak sloj gari. Prilozi:

1. bronzani novčić (srednja bronza — jako oštećen).
- Verovatno II v.

Grob br. 29 — Orijentacija: SI—JZ. Pravougaona grobna jama (1,60 × 1,00 × 0,40 m) sa nagorelim stranama ispunjena je ostacima sa lomače i uokvirena etažom visine 0,20 m, a širine 0,30 m. Prilozi:

1. lampica crvene boje sa nečitkim žigom, d. 6,5 cm, R. diska 4,5 cm, Rd. 3 cm
  2. fragmentovan žižak sive boje
  3. gvozdена alka prečnika 2,7 cm
  4. bronzani novac (mala bronza — jako oštećena)
  5. gvozdeni klin.
- Prilozi ne omogućavaju tačnije datovanje groba.

Grob br. 30 — Orijentacija: S—J sa skretanjem od 20° ka zapadu. Pravougaona grobna jama (1,20 × 0,50 × 0,30 m) sa nagorelim stranama, ispunjena ostacima sa lomače. Prilozi:

1. lampica sive boje sa nejasnim žigom, d. 8,5 cm, R. diska 5,6 cm, Rd. 4 cm
2. lampica mrke boje sa žigom VIBULE, d. 9 cm, R. diska 6,5 cm, Rd. 4,2 cm
3. fragment veće posude crvene boje
4. fragmenti dva manja pehara sa jednom vertikalnom drškom
5. dva gvozdена klina.

Prilozi iz groba br. 30 srodni su nalazima iz groba br. 6. Verovatno kraj II v.

Grob br. 31 — Orijentacija: S—J sa skretanjem od 20° ka zapadu. Pravougaona grobna jama (1,40 × 0,65 × 0,30 m) s nagorelim bočnim stranama i slojem rečnih oblutaka na dnu ispunjena je ostacima sa lomače. Raka je uokvirena 15 cm visokim etažom nejednake širine. Prilozi:

1. žižak mrke boje, d. 7 cm, R. diska 4,5 cm, Rd. 2 cm
2. žižak mrke boje sa nejasnim žigom, d. 6,5 cm, R. diska 4,5 cm, Rd. 3 cm
3. fragmentovan žižak mrke boje sa nejasnim žigom
4. fragmentovana bronzana grivna (?) sa četvorougaoim presekom
5. fragmenti žiška crvene boje
6. fragmenti krčaga crvene boje
7. dno krčaga mrke boje
8. četiri gvozdена eksera.

Prilozi ne omogućuju tačnije datiranje groba.

Grob br. 32 — Orijentacija: S—J sa skretanjem od 25° ka zapadu. Plitka pravougaona grobna jama (1,20 × 0,80 × 0,20 m) ispunjena ostacima sa lomače. Prilozi:

1. dno minijaturnog pehara mrke boje
2. fragmentovan obod zdele mrke boje
3. deo trbuha veće posude prevučen glazurom maslinaste boje
4. mali gvozdeni ekser.

Grob br. 33 — Kružna jama prečnika 0,80 m i dubine 0,50 m sa nagorelim stranama, ispunjena ostacima sa lomače. Prilozi:

1. bronzani novac (srednja bronza — jako oštećen)
2. fragmentovan žižak crvene boje
3. gvozdeni klin.

Grob br. 34 — Orijentacija: JI—SZ. Pravougaona grobna jama (1,20 × 0,80 × 0,35 m) s nagorelim stranama, ispunjena ostacima sa lomače. Grob je okružen vencom od krupnijeg rečnog kamena. Prilozi:

1. duboki pehar mrke boje, v. 8 cm, Ro. 6 cm, Rd. 3,5 cm, T. XII,1
2. lončić sive boje, v. 7 cm, Ro. 5,5 cm, Rd. 4 cm, T. XII, 2

3. lampica crvene boje, d. 8,2 cm, R. diska 5 cm, Rd. 3,5 cm, T. XII, 4
4. fragmenti veće zdele sa zadebljanim obodom
5. bronzana kopča prečnik 5,3 cm, T. XII, 3
6. dva gvozdена екsера.

Naiznаčajniji prilog za datovanje groba br. 34 i opredeljenje pola i zanimanja sahranjenog pokojnika je bronzana kopča. Gotovo identične kopče nađene su u grobovima br. XVII i LII na Čadorištu⁵⁴. U Panoniji su kopče ovog tipa nađene u grobovima sa kraja II v., а često su prikazane i na nadgrobnim spomenicima III v.⁵⁵ Na osnovu pomenutih analogija može se zaključiti da je u grobu br. 34 sahranjen veteran, odnosno da grob treba datovati na kraj II ili u prve decenije III v.

Grob br. 35 — Orientacija: I—Z sa skretanjem od 25° ka severu. Pravougaona grobna jama (1,80 × 0,65 × 0,45 m) sa nagorelim stranama ispunjena je ostacima sa lomаče i okružena visokim etažom (0,80 cm) nejednake širine (0,20—0,60 cm). Prilozi:

1. velika posuda sivo-mrke boje, v. 20 cm, Ro. 15 cm, Rd. 8 cm, T. XIV, 1
2. lončić sive boje, v. 8,2 cm, Ro. 5,3 cm, Rd. 3 cm, T. XIII, 2
3. lončić sive boje, v. 8 cm, Rg. 5 cm, Rd. 2,7 cm, T. XIII, 3
4. lončić sive boje, v. 8 cm, Ro. 5,5 cm, Rd. 3 cm, T. XIII, 4
5. lončić sive boje, v. 8,5 cm, Ro. 5,5 cm, Rd. 3,3 cm, T. XIII, 5
6. rehar sa vertikalnom drškom mrke boje, v. 6 cm, Ro. 4,1 cm, Rd. 2,2 cm, T. XIII, 1
7. kadionica sivo-mrke boje, v. 13 cm, Ro. 16 cm, Rd. 6,5 cm, T. XIV, 2
8. balsamarij od zelenkastog stakla, v. 7,4 cm, Ro. 1,2 cm, Rd. 2,1 cm, T. XVI, 1
9. lampica mrke boje sa žigom FORTIS, d. 9,3 cm, R. diska 6 cm, Rd. 3,8 cm, T. XIV, 4
10. lampica mrke boje sa žigom FORTIS d. 9 cm, R. diska 6 cm, Rd. 4 cm, T. XIV, 5
11. lampica mrke boje sa žigom FORTIS d. 8,5 cm, Rd. 4 cm, R. diska 6 cm, T. XIII, 6
12. lampica mrke boje sa žigom FORTIS, d. 5 cm, R. diska 5 cm, Rd. 3 cm, T. XIII, 7
13. fragmentovan žižak sive boje, d. 11 cm, R. diska 7,5 cm, Rd. 4,7
14. žižak mrke boje, sa žigom OCTAVI, d. 9,5 cm, R. diska 6 cm, T. XIII, 8
15. fragmentovan žižak sive boje
16. deo tordiranog bronzanog instrumenta sa profilisanom glavom, d. 7 cm
17. amorfni komadi olovne pločice
18. fragmenti od dva olovna predmeta cilindričnog oblika, d. 6 cm
19. gvozdени nož sa fragmentovanom drškom, d. 10 cm
20. krčag crvene boje, v. 19 cm, Ro. 5 cm, Rd. 5,8 cm, T. XIV, 3
21. fragmenti staklenog balsamarija sa visokim cilindričnim vratom i niskim spljoštenim telom, v. 20 cm, Ro. 4,5 cm, Rd. 9,5 cm
22. noga kadionice crvene boje
23. fragment trбуha većeg suda ukrašen horizontalnim kanelurama
24. bronzani novac (srednja bronza — jako oštećen)
25. bronzani novac (srednja bronza — jako oštećen)
26. tri fragmenta kadionice crvene boje
27. 20 gvozdениh klinova i 20 manjih gvozdениh екsера
28. deo minijaturne koštane kutije.

Po broju priloga ovo je najbogatiji dosad otkriven grob na nekropolama Domavije. Oblik krčaga iz groba br. 35 već je poznat iz grobova na Velikom platou⁵⁶. U Panoniji su krčazi sličnog tipa nalaženi u ranim grobovima spaljenih pokojnika, naročito na nekropolama Emone.⁵⁷ Srodni krčazi poznati su i sa nekropole u Stenјevu⁵⁸, ali je domavijska forma nešto razvijenija i bliža primorcima iz rajnske oblasti⁵⁹. Velika posuda (T. XIV, 1) ima u osnovi oblik blizak panonskim urnama, naročito iz Petovija i Savarije⁶⁰, ali je njen obod nešto drugačije profilisan.

Keramičke kadionice su relativno redak prilog u domavijskim grobovima i nisu poznate sa južnih nekropola. Međutim, ovaj oblik je omiljen duž celog podu-

navskog limesa i redovno se nalazi na mestima gde su bili stacionirani rimski garnizoni.⁶¹ Kadionice su retko stavljane u grobove, mada je njihova uloga verovatno kulturna.⁶² Njihovu najraniju pojavu utvrđuje nalaz iz jednog groba u Prijeni datovan u početak I v.⁶³ U Rajnskoj oblasti kadionice se javljaju već od Tiberijejevog vremena i u upotrebi su do početka IV v.⁶⁴ Primerici iz Norika i Panonije nešto su mlađi i potiču uglavnom iz II v.⁶⁵ Na osnovu datovanih nalaza E. Gose zaključuje da profilacija ovih kadionica od ukošene tokom vremena postaje strma, a osnovna forma sve vitkija.⁶⁶ Primerak iz groba br. 35 ima elegantan oblik sa profilacijom koja odgovara formama iz kraja II v.⁶⁷

Staklena bočica (T. XIX, 1) uključuje se u grupu balsamarija sa dugim cilindričnim vratom i trougaono profilisanim recipientom. Ovaj tip rasprostranjen je u svim provincijama carstva i datuje se u I—II v.⁶⁸

Ostali nalazi iz groba br. 35 (lončići i žišci) odgovaraju priložima iz ostalih grobova na Karauli. Ovaj grob treba datovati u kraj II ili na početak III v.

Grob br. 36 — Kružna jama prečnika 0,80 cm i duboka 0,45 m, ispunjena ostacima sa lomače. Prilozi:

1. lampica mrke boje, d. 6 cm, R. diska 4 cm, Rd. 2,2 cm
2. gvozdeni klin
3. fragment dubokog pehara sive boje sa cilindričnim obodom
4. fragmenti sivog pehara na prstenastoj nozi
5. fragmenti oboda kadionice mrke boje
6. fragmenti sivog žiška.

Verovatno kraj II v.

Grob br. 37 — Orijentacija: I—Z sa skretanjem od 15° ka jugu. Pravougaona grobna jama (1,30 × 0,90 × 0,50 m) sa nagorelim stranama, ispunjena ostacima sa lomače. Prilozi:

1. lampica crvene boje sa nejasnim žigom, d. 9,3 cm, R. diska 6,3 cm, Rd. 4,3 cm
2. lampica crvene boje sa žigom OCTAVI, d. 9,5 cm, R. diska 6 cm, Rd. 3,5 cm
3. fragmentovana lampica crvene boje
4. fragment pehara sive boje
5. fragmenti pehara sive boje sa vertikalnom drškom
6. obod zdele crvene boje
7. fragmenti bronzanog predmeta nejasne namene
8. dva gvozdena klina.

Prilozi ne omogućavaju bliže datovanje groba.

Grob br. 38 — Orijentacija: I—Z sa skretanjem od 15° ka jugu. Ispod sloja većih rečnih oblotaka nalazi se pravougaona grobna jama (2 × 1,20 × 0,65 m) sa nagorelim stranama ispunjena ostacima sa lomače. Prilozi:

1. krčag sa kljunom za izlivanje prevučen glazurom maslinaste boje, v. 14 cm, Ro. 4,8 cm
2. fragmenti kadionice crvene boje
3. fragmenti bikonične zdele prevučeni svetlo-mrkim firnisom
4. fragmenti lampice crvene boje
5. fragmenti lampice mrke boje
6. deo olovne pločice, dimenzije 7 × 6,5 cm
7. gvozdeni klin.

Verovatno II v.

Grob br. 39 — Orijentacija: S—J sa skretanjem od 15° ka zapadu. Pravougaona grobna jama (1,40 × 0,90 × 0,30 m) sa nagorelim stranama, ispunjena ostacima sa lomače i uokvirena etažom širine 25 cm, a visine 20 cm. Grob je bio pokriven slojem rečnog kamenja. Prilozi:

1. lampica sive boje sa žigom CARI, d. 7 cm, R. diska 4,7 cm, Rd. 3 cm
2. lampica mrke boje sa žigom CARI, d. 7,5 cm, R. diska 5 cm, Rd. 3 cm
3. lampica sive boje sa žigom CASSI, d. 8 cm, R. diska 5,7 cm, Rd. 3,5 cm, T. XV, 3,7

4. lampica sive boje sa nejasnim žigom, d. 7,7 cm, R. diska 5 cm, Rd. 3 cm
 5. lampica sive boje sa žigom CASSI, d. 9 cm, R. diska 6,2 cm, Rd. 3,7 cm
 6. lampica mrke boje sa žigom FORTIS, d. 8 cm R. diska 5 cm, Rd. 3 cm,
 T. XV, 4,8
 7. lampica mrke boje sa žigom FORTIS, d. 8 cm, R. diska 5,5 cm, Rd. 3 cm
 8. lampica sive boje sa žigom NTAS, d. 8 cm, R. diska 5,5 cm, Rd. 3 cm,
 T. XV, 5,9
 9. fragmentovana lampica sive boje
 10. fragment oboda zdele crvene boje
 11. fragmenti kadionice crvene boje
 12. fragmenti posude mrke boje
 13. krčag sa kljunom za izlivanje prevučen glazurom maslinaste boje, v.
 15 cm, T. XV, 1
 14. identičan krčag prevučen glazurom žučkaste boje, T. XV, 2.
 Krčazi iz groba br. 39 identični su krčazima iz grobova br. 19 i br. 38.
 U ovom grobu prvi put su nađene lampice sa žigom CASSI i nejasnim žigom
 NTAS⁶⁹.

Verovatno sredina II v.

Grob br. 40 — Orijentacija: SI—JZ. Dno i bočne strane pravougaone grobne jame (1,80 × 0,60 × 0,70 m) oplaćene su rečnim oblucima. Grob je pokriven većim rečnim kamenjem. Prilozi:

1. lampica crvene boje, d. 9,5 cm, R. diska 7 cm, Rd. 3,5 cm
  2. lampica sive boje, d. 8 cm, R. diska 5,5 cm, Rd. 3,5 cm
  3. lampica crvene boje sa žigom OCTAVI, d. 8,2 cm, R. diska 5,2 cm,
 Rd. 3 cm
  4. lampica crvene boje sa nejasnim žigom, d. 7,5 cm, R. diska 5 cm, Rd. 3 cm
  5. dno lampice mrke boje sa žigom NERI
  6. fragmentovan krčag sa kljunom za izlivanje mrke boje
  7. fragmenti kadionice crvene boje
  8. fragmenti duboke zdele prevučeni crvenkastim firnisom
  9. gvozdeni klin.
- U ovom grobu prvi put je nađena lampica sa žigom NERI⁷⁰.
 Verovatno II v.

Grob br. 41 — Orijentacija: SI—JZ. Pravougaona grobna jama (1,80 × 1,10 × 0,50 m) sa nagorelim stranama, ispunjena ostacima sa lomače. Prilozi:

1. krčag crvene boje, v. 17,5 cm, Ro. 5 cm, Rd. 5,5 cm, T. XVII, 3
  2. kadionica crvene boje, v. 10,5 cm, Ro. 17 cm, Rd. 7 cm, T. XVII, 1
  3. kadionica svetlo-mrke boje, v. 9,5 cm, Ro. 17 cm, Rd. 7 cm, T. XVII, 2
  4. kadionica mrke boje, v. 9 cm, Ro. 15,5 cm, Rd. 7 cm, T. XVII, 4
  5. kadionica mrke boje, v. 10 cm, Ro. 16 cm, Rd. 6,7 cm, T. XVII, 5
  6. lampica sa žigom CASSI, d. 8 cm, R. diska 5,5 cm, Rd. 3,5 cm, T. XVI, 6
  7. lampica sive boje, d. 7 cm, R. diska 4,5 cm, Rd. 3,5 cm, T. XVI, 7.
  8. lampica mrke boje sa žigom u obliku bršljanovog lista, d. 8,5 cm, R. diska 5,5 cm, Rd. 3,2 cm, T. XVI, 3
  9. lampica mrke boje sa žigom CARI, d. 9,5 cm, R. diska 6,5 cm, Rd. 4 cm,
 T. XVI, 4
  10. lampica kružnog oblika sa vertikalno postavljenom drškom mrke boje.
- Oko diska plastičan venac, d. 5,5 cm, R. diska 6 cm, Rd. 3 cm, T. XVI, 2
11. dva fragmentovana pehara sa jednom vertikalnom drškom sive boje
  12. fragmenti dublje zdele prevučene crvenkastim firnisom
  13. dno i trbuh krčaga prevučeni glazurom maslinaste boje
  14. fragmentovana lampica sive boje
  15. fragmentovana narukvica od bronzane žice
  16. fragment trbuha velike amfore
  17. fragmenti dubokog pehara sive boje.

Krčag iz groba br. 41 identičan je krčagu iz groba br. 39. Međutim, kadionice, koje takođe podsjećaju na kadionice iz groba br. 39, imaju ukošeniji profil i zdepastiju formu koja indicira nešto raniji datum.⁷¹

Pored lampica uobičajenog tipa u ovom grobu je nađen i žižak kružnog oblika sa kratkim kljunom i vertikalnom drškom (T. XIX, 2). Ovaj se oblik priključuje lampicama tipa VII i X po podeli D. Ivanyi,⁷² tj. tipu VIII. A po Leškovoju podeli.⁷³ U Vindonisi lampice ovog oblika karakteristične su za period između Klaudija i Nerona,⁷⁴ a u Petoviju su našle sa novcem Vespazijana.⁷⁵ Miltner smatra da je ovaj tip nastao u grčkim radionicama,⁷⁶ ali O. Broneer lampice ovog oblika nađene u Korintu datuje pred kraj I v. i smatra ih rimskim proizvodom.⁷⁷ U Panoniji je ovaj tip lampica naročito omiljen u vreme Hadrijana i Antonina,⁷⁸ a iz istog vremena su i kružne lampice nađene u grobovima spaljenih pokojnika na istočnoj nekropoli Dokleje.⁷⁹

Na osnovu navedenih analogija grob br. 41 može se datovati u sredinu II v.

Grob br. 42 — Orijentacija: S—J sa skretanjem od 25° ka zapadu. Duboka pravougaona jama (2,20 × 0,80 × 0,80 m) sa nagorelim bočnim stranama i slojem rečnih oblutaka na dnu ispunjena je ostacima sa lomače. Prilozi:

1. deo olovne pločice, dim. 6 × 5 cm
2. fragmenti veće amfore crvene boje
3. fragmenti pehara crvene boje
4. fragmenti lampice sa žigom u obliku jelove grančice
5. dva gvozdena klina.

Verovatno prva polovina II v.

Po osnovnom pogrebnom ritualu-spaljivanju pokojnika-nekropola na Karauli povezuje se sa velikim brojem rimskih nekropola iz perioda ranog carstva na teritoriji Jugoslavije,⁸⁰ dok se po načinu ukopavanja, odnosno oblicima grobova uključuje u jednu posebnu grupu nekropola poznatih prvenstveno iz istočne Dalmacije, Gornje Mezije, a delom i Donje Panonije⁸¹. Otuda se fenomen spaljivanja ne može smatrati osobenom karakteristikom nekropole na Karauli, već samo način ukopavanja ostataka spaljenih pokojnika, odnosno oblici grobova. Dok je pogrebni ritual određen ukupnom sumom svih komponenta koje čine osnovnu strukturu rimske kulture u balkanskim provincijama i određuju njena kretanja, način ukopavanja i oblici grobova zavisni su od lokalnih tradicija i osobnosti kulturnog razvoja na manjim područjima, podrazumevajući tu i položaj pokojnika, njegovu etničku i društvenu pripadnost.

Na teritoriji Jugoslavije dosad je registrovano preko 140 rimskih nekropola sa grobovima spaljenih pokojnika iz prvih vekova carstva. Međutim, gotovo svaka od ovih nekropola okarakterisana je posebnim grobnim formama, odnosno različitim načinom sahranjivanja ostataka spaljenih pokojnika. Ako se trenutno ostave po strani razlike u grobnim konstrukcijama, njihovoj orijentaciji i grupisanju u okviru nekropola, onda se u samom načinu sahranjivanja mogu otkriti dva osnovna sistema ukopavanja kroz koja se delom izražava stav prema smrti i zagrobnom životu, a delom društveni i ekonomski položaj pokojnika. Na Karauli, kao i na ostalim istraženim nekropolama Domavije, spaljeni pokojnik sahranjen je zajedno sa ostacima lomače (gar, pepeo) u grobne jame čije dimenzije najčešće odgovaraju veličini ljudskog tela. Ovde je izostavljen jedan bitni deo pogrebne ceremonije vezan za ritual spaljivanja: brižljivo sabiranje kostiju pokojnika i njihovo ispiranje od zemlje, pepela i gara. Međutim, na najvećem broju rimskih nekropola u balkanskim provincija-

ma praktikovan je ovaj deo pogrebne ceremonije, tj. izvršeno je odvajanje i ispiranje ostataka spaljenih pokojnika⁸². Dok je za prvi način sahranjivanja potrebna samo jednostavna grobna jama, u drugom slučaju je nužan i recipijent za smeštaj ostataka pokojnika (urna). Podvučena razlika nije samo formalne prirode niti je isključivo odraz ekonomskog i društvenog položaja pokojnika. Kroz ova dva sistema sahranjivanja otkriva se opšti karakter kulture i religioznosti. Jasno je da prvim sistemom ukopavanja nije povučena oštra granica između predsmrtne egzistencije i posmrtnog života. U suštini ovde je kao i pri inhumaciji akcentovan grob kao glavno prebivalište pokojnika. Pokojnik se ne isključuje potpuno iz sveta živih, a samim tim i sepulkralni kult ima istu konkretnost kao u slučajevima inhumacije. Otuda je ovaj način ukopavanja morao biti blizak najširijim slojevima kojima je inače uvek bila strana suština visoke, apstraktne religioznosti vezana za ritual spaljivanja. Međutim, ispiranjem ostataka spaljenih pokojnika i njihovim sahranjivanjem u urnama umrli se simbolično čiste od fizičke egzistencije, grob postaje samo mesto uspomena i pieteta, dok oslobođena duša nesmetano odlazi u daleki svet mrtvih. Ovaj sistem sahranjivanja podrazumeva visok stepen religioznosti, jedan više apstraktan nego realan sepulkralni kult, i odgovara prvenstveno stanovništvu urabizovanih područja gde se osećaju snažna strujanja iz metropola carstva.

Oba sistema sahranjivanja spaljenih pokojnika dobro su poznati iz prerimske kulture Balkanskog poluostrva. Međutim, dok je sahranjivanje u urnama tokom I milenija stare ere rasprostranjeno na svim teritorijama i vezano za razne etničke grupacije (nosioci kulture polja sa urnama, Iliri, Tračani, Kelti), grobovi koji sadrže ostatke lomače javljaju se na znatno užim područjima, povezani su mahom za ilirski etnos i karaktersitični su prvenstveno za klasičnu fazu njihove stabilizovane kulture. Od Trebeništa preko Atenice do Donje Doline rasprostranjen je ovaj osobeni način sahranjivanja spaljenih pokojnika i to u grobovima čiji se oblici ponavljaju na nekropolama ranog carstva u pojedinim delovima provincija Makedonije, Gornje Mezije i Dalmacije⁸³. Budući da se nijedan pogrebni ritual ne može smatrati isključivom odlikom određene etničke grupacije ili jedne epohe, bilo bi svakako preterano tvrditi da je i ovaj način sahranjivanja svojstven samo Ilirima, ali se isto tako u ovom slučaju ne može negirati tradicija, tj. kulturni kontinuitet, jer je u pitanju isti narod i ista teritorija. S druge strane, na područjima koja su u prvim vekovima carstva bila naseljena masovno Italicima, legionarima i strancima i gde je autohtoni živalj izrazito proređen (priobalski pojas Dalmacije, Gornja Panonija, veliki gradski centri u Donjoj Panoniji, Gornjoj Meziji, Makedoniji) uvek se praktikuje sahranjivanje u urnama po italiskom uzoru⁸⁴. Otuda se na osnovu sistema sahranjivanja pokojnika na domavijskim nekropolama mogu izvesti sledeći zaključci:

— Na Karauli i na istraženim južnim nekropolama Domavije nije praktikovan tokom I—II v. italiski pogrebni ceremonijal pri sahranjivanju spaljenih pokojnika.

— Osnovni sistem sahranjivanja zasniva se na lokalnim tradicijama, tj. povezuje se sa ilirskim formama pogrebnog rituala iz prerimskog perioda.

— Praktikovan pogrebni ceremonijal odgovara religioznosti stanovništva koje još živi u relativno nerazvijenim ekonomsko-društvenim odnosima.

Do sličnih se zaključaka dolazi i analizom oblika grobova, njihove orijentacije, grupisanja u okviru nekropole i grobnih priloga. Na Karauli su ostaci spaljenih pokojnika i lomače sahranjeni u sledećim grobnim formama:

1. Pliće kružne i elipsoidne jame manjih dimenzija ispunjene ostacima sa lomače (grobovi br. 5, 14, 24, 25, 32). Sahranjivanje je izvršeno tek posle hlađenja lomače, verovatno dan posle spaljivanja.

2. Elipsoidne ili pravougaone jame sa nagorelim stranama čije dimenzije najčešće odgovaraju veličini ljudskog tela. Ostaci sa lomače preneti su u grob u užarenom stanju, ali je postavljanje priloga i zatrpavanje groba vršeno posle hlađenja lomače. Ovom tipu pripada najveći broj grobova (grobovi br. 1, 2 a, 3, 7, 11, 13, 20, 22, 26, 27, 30, 34, 37, 41). U nekim slučajevima dno groba pokriveno je slojem rečnih oblutaka (grobovi br. 20, 21, 22, 23, 35, 41, T. I—2, 3.

3. Pravougaone jame većih dimenzija uokvirene etažom različitih veličina (grobovi br. 4, 10, 15, 18, 19, 23, 29, 31, 35, 39 — T. IV). T ovdje su ostaci sa lomače preneti u grob u užarenom stanju, tako da su sve strane grobne jame i etaža jako nagorele. Aao i kod prethodnog tipa dno je u nekim slučajevima pokriveno slojem rečnih oblutaka (grobovi br. 19, 33, 39), a stavljanje priloga i zatrpavanje groba vršeno je posle hlađenja užarene lomače.

4. Grobovi od većeg broja kamenih ploča koje grade jednu vrstu pravougaonog sanduka. Grobovi ovog tipa su malobrojni (grobovi br. 12, 16 — T. I, 4) i obično malih dimenzija. U njima se nalaze samo neznatne količine pepela, a prilozima su raspoređeni kao da je u grobu zamišljen inhumirani pokojnik.

5. Pravougaoni grobovi većih dimenzija čije su bočne strane građenje od većeg rečnog kamena u tehnici suhozida (grobovi br. 28, 40 — T. V). Za ostatke lomače, zatrpane rečnim oblucima i zemljom, nije jasno da li su preneti u grob u užarenom stanju ili tek posle hlađenja.

Prva tri grobna tipa (1—3) poznata su i na južnim nekropolama Domavije⁶⁵. Grobovi tipa I, izrazito malobrojni i na Čadorištu i na Velikom Platou, svakako označavaju najprimitivniju grobnu formu poznatu sa niza rimskih nekropola ranog carstva iz svih balkanskih provincija. Odsustvo ili izrazito mali broj priloga u grobovima ove vrste, kao i njihova široka rasprostranjenost, pokazuju da je ova forma, koja iziskuje minimalni utrošak snage i sredstava, pristupačna najsiromašnijem stanovništvu. Na našoj teritoriji grobovi ovog tipa otkriveni su na nekropolama u Starom Trgu, Ptuju, Duklji, Novom Mestu, Stenjevcu i Prahovu⁶⁶. Na svim ovim mestima oni odudaraju od složenijih grobnih konstrukcija sa bogatim prilozima. U Gornjoj Panoniji (Ptuj, Stenjevac) i Dalmaciji (Duklja) kru-

žne jame ispunjene ostacima lomače javljaju se već tokom I v., ali je u istočnim delovima Dalmacije (Domavija) i u Gornjoj Meziji (Kopašnica) ovaj grobin tip dokumentovan i u prvoj polovini III v. Zbog nedostatka karakterističnih priloga nije moguće utvrditi tačnu hronologiju ovih grobova na Karauli.

Grobovi tipa II mnogo su specifičniji. Oni predstavljaju osnovnu grobnu formu na rimskim nekropolama ranog carstva u istočnoj i jugoistočnoj Dalmaciji, Gornjoj Meziji i pojedinim oblastima Donje Panonije, Dakije i Makedonije⁸⁷. Grobovi sa nagorelim stranama nisu poznati sa područja rane romanizacije niti sa nekropola velikih gradskih centara sa pravima kolonija⁸⁸. Već je ranije napomenuto da ovu grobnu formu treba povezati sa neromaniziranim domorodačkim stanovništvom balkanskih provincija⁸⁹, a nedavno su iznete činjenice koje pokazuju da je ovaj način sahranjivanja bio propagiran prvenstveno od strane ilirskog življa⁹⁰. Najstariji grobovi ovog tipa iz I v. poznati su iz centralnih, istočnih i jugoistočnih delova provincije Dalmacije (Stup kod Sarajeva, Domavija, Lisovići kod Guberevca, Duklja, Komini kod Pljevlja), tj. sa klasične ilirske teritorije. Zanimljivo je da se na nekropolama bližim s jedne strane primorskom pojasu, a s druge području limesa, uporedo sa grobovima ovog tipa pojavljuju i čisto italske forme, dok se dublje u unutrašnjosti italski oblici sve više gube i ustupaju mesto sahranjivanju u jamama sa nagorelim stranama. Tako na istočnoj nekropoli Dokleje grobovi ovog tipa zaostaju po broju daleko iza italskih formi (kamene, staklene i keramičke urne, dolia i dr.). Nešto severnije, u Kominima (municipijum S . . .) grobovi sa nagorelim stranama znatno su brojniji od italskih grobnih tipova⁹¹, dok već u Domaviji, Kopašnici i Lisoviću italske forme sahranjivanja uopšte i nisu poznate⁹². Do sličnih brojnih odnosa dolazi se i pri upoređivanju oblika grobova sa nekropola iz limeskog područja Donje Panonije i Gornje Mezije sa grobnim formama iz dublje unutrašnjosti ovih provincija. Uz to, upadljivo je da se grobovi sa nagorelim stranama redovno nalaze na nekropolama značajnih rudarskih centara (Domavija, Lisovići) i u rudarskim i poljoprivrednim oblastima (Komini, Stup, Kopašnica). Time se ova grobna forma postavlja u određenu vezu sa ilirskim življem koje je masovno korišćeno u rudnicima ili na poljoprivrednim posedima. Pošto se zna da su Iliri kao vešti rudari prebacivani u većem broju i na susedna područja, moguće je i pojavu grobova sa nagorelim stranama u neilirskim oblastima, prvenstveno na teritoriji Dakije⁹³, povezati sa ilirskim elementom. Činjenica da su pripadnici plemena Pirusta, a verovatno i Sardeata, prebacivani već od vremena Trajana u dačke rudnike⁹⁴, objašnjavala bi takođe pojavu gotovo identičnih grobova sa nagorelim stranama u Dalmaciji i Dakiji. Zanimljivo je da se izvrsni nalazi iz Domavije takođe povezuju sa severnim delom Gornje Mezije i sa Dakijom, npr. novac i izvrsna imena na natpisima⁹⁵. Grobovi sa nagorelim bočnim stranama predstavljaju svakako jednu od najstarijih grobnih formi na nekropolama Domavije. Na Karauli oni pripadaju uglavnom II v.

Grobovi trećeg etažnog tipa vrlo su bliski grobovima sa nagorelim stranama i od njih se razlikuju jedino po etažu koji uokviruje

grobnu jamu sa svih strana. I ova grobna forma poznata je sa južnih nekropola Domavije i sreće se na istim teritorijama gde i grobovi tipa II⁹⁶. Polazeći od hronologije etažnih grobova u Donjoj Panoniji, prvenstveno u Intercizi, K. S a r g i⁹⁷ i A. F i t z⁹⁸ pretpostavili su da je ovaj oblik propagiran tek u II v. od strane legionara iz zapadnih, odnosno istočnih provincija carstva. Međutim, etažni grobovi otkriveni na Karauli pokazuju da je u istočnim delovima Dalmacije već u drugoj polovini I v. vršeno sahranjivanje u grobovima ovog tipa. Uz to, etaž se ne može smatrati za izrazito keltsku ili orijentalnu formu, jer su etaži povezani i za italske grobove raznih oblika⁹⁹. Etaž nikad ne čini bitan deo groba i redovno je sporedan element pridodat osnovnoj formi f ciljem da se postigne reprezentativniji izgled. Kako domavijski etažni grobovi zadržavaju za osnovu jamu sa nagorelim stranama, to se na njih može primeniti sve ono što je izloženo u vezi sa grobnim tipom II. Pokušaj da se dodavanjem etaža osnovni tip složenije oblikuje, svakako je proizašao iz želje da se oponašaju rimske grobne forme, ali etažni grobovi domavijskog tipa ostaju u osnovi i dalje tesno povezani za lokalne tradicije. Na Karauli je sahranjivanje u etažnim grobovima vršeno od druge polovine I do prvih decenija III v.

Sasvim posebnom tipu pripadaju grobovi građeni od kamenih ploča (tip IV). Potpuno odsustvo grobova ovog oblika na južnim nekropolama i njihova sasvim sporadična pojava na Karauli, pokazuje da je ovaj grobni tip stran u Domaviji. Ni na ostalim nekropolama istočne Dalmacije, Gornje Mezije i Donje Panonije nisu poznati grobovi građeni od kamenih ploča. Ova vrsta grobova zastupljena je, međutim, na ranim rimskim nekropolama u Jezerinama (grobovi br. 13, 21, 98, 144, 321), Stenjevcu (grob br. 6) i Novom Mestu¹⁰⁰. Van teritorije naše zemlje grobovi spaljenih pokojnika, konstruisani od kamenih ploča, otkriveni su na tesinskim nekropolama¹⁰¹. Ovaj tip treba razlikovati od sličnih grobova spaljenih pokojnika građeni od opeka koji su vrlo česti na nekropolama ranog carstva u balkanskim provincijama¹⁰². Međutim, ciste od kamenih ploča sa ostacima lomače opominju na praistorijske grobove. Ch. S i m o n e t t takođe smatra da grobove ovog tipa treba povezati sa prerimskim tradicijama, odnosno da su na tesinskim nekropolama u njima sahranjeni Kelti¹⁰³. Budući da se analogije ovom tipu domavijskih grobova mogu naći isključivo u pravcu zapada i kako se prilozi iz groba br. 12 takođe povezuju sa materijalom iz severne Italije, odnosno zapadnih provincija carstva, nije isključeno da ova grobna forma sa severne nekropole Domavije pripada strancima doseljenim krajem I ili početkom II v. sa zapada.

I grobovi sa bočnim stranama građeni od rečnog kamena (tip V) stran su element na domavijskim nekropolama. Ovaj grobni tip nije poznat na Velikom Platou i Čadorištu, kao ni na ostalim rimskim nekropolama u istočnim delovima Dalmacije, u Gornjoj Meziji i Donjoj Panoniji. Na našoj teritoriji grobovi ove vrste otkriveni su jedino u Starom Trgu i Novom Mestu, tj. na području Norika i Gornje Panonije. U Starom Trgu je ovaj grobni tip datovan novcem Vespazijana i Marka Aurelija¹⁰⁴, a grobovi iz Novog Mesta pripadaju

sredini II v.¹⁰⁵. Na Karauli ove grobove nije moguće tačno datovati, ali njihovu pojavu na severnoj nekropoli Domavije verovatno treba dovesti u vezu sa doseljenicima iz zapadnijih provincija.

Na osnovu prethodnih analiza oblika grobova otkrivenih na Karauli moguće je izvesti sledeće zaključke:

— Osnovne grobne forme (tipovi I—III) vezane su za tradicije prerimske ilirske kulture. U njima su u najvećem broju slučajeva sahranjeni neromanizirani domoroci, a katkad i stranci (grob br. 8) doseljeni iz istočnih provincija carstva.

— Krajem I ili najkasnije početkom II v. pojavljuju se sporađično strane grobne forme, takođe povezane sa prerimskom, verovatno keltskom kulturom (tipovi IV i V), koje sa sobom donose doseljenici iz zapadnijih provincija.

— Potpuno odsustvo čisto rimskih grobnih formi pokazuje da se tokom I—II v. ne može računati sa masovnijim i trajnijim prisustvom Italika u Domaviji, kao ni sa dodeljivanjem rimskih građanskih prava domorodačkom stanovništvu.

— Konzervativizam izražen u upornom negovanju relativno primitivnog pogrebnog ceremonijala, odnosno u održavanju samo jedne osnovne grobne forme, znak je nedinamičnosti opštih tokova života i kulture u Domaviji tokom prva dva veka n. e.

Istraživanjima na Karauli 1961—1962. dobijeni su i prvi podaci o spoljnom obeležavanju grobova spaljenih pokojnika, kao i o načinu njihovog grupisanja. Već ranije je pretpostavljeno da su grobovi spaljenih pokojnika zbog gustine i retkog međusobnog presecanja morali biti obeleženi manjim humkama ili primitivnim kamenim ogradama.¹⁰⁶ Iskopavanjem na Karauli ova pretpostavka je potvrđena. Grobove br. 20, 21, 22, 23, 27 i 34 uokviruje venac od krupnog rečnog kamena, dok je centar rake obeležen gomilom oblutaka (T. I, 1—3). Iznad grobova br. 24 i 39 postavljen je debeo sloj rečnog kamena. Ovaj kameni pokrivač delimično je očuvan i iznad grobova br. 38, 40 i 41 (T. II, 1), a bilo ga je svakako i iznad ostalih grobova. Na većem broju rimskih nekropola iz perioda ranog carstva (Emona, Bobovk, Lomnica, Karagač) grobovi spaljenih pokojnika obeleženi su na sličan način¹⁰⁷. Zanimljivo je, međutim, da je ovaj način obeležavanja groba redovno povezan sa najprimitivnijim grobnim konstrukcijama i da nalazi brojne paralele u prerimskoj kulturi naših oblasti. Tako venac od rečnog kamena sa gomilama oblutaka u centru živo podseća na osnovnu konstruktivnu shemu ilirskih tumula, a grobovi obeleženi slojem kamena takođe su česta pojava na ilirskim nekropolama¹⁰⁸. I sam izbor materijala — rečni obluci — vezan je svakako za predstave o zagrobnom životu i pogrebni ritual praistorijskog stanovništva Balkanskog poluostrva.¹⁰⁹ Otuda se i sistem obeležavanja grobova na Karauli mora povezati sa prerimskim formama sahranjivanja, tj. sa lokalnim tradicijama.

Na Karauli je, međutim, utvrđeno i ukopavanje grobova u okviru parcela. Ovako grupisanje grobova potpuno odgovara rimskom načinu sahranjivanja i sreće se redovno na nekropolama rano romaniziranih područja, naročito u priobalskom pojasu Dalmacije¹¹⁰. U

1962. otkrivene su parcele na južnoj i severnoj strani Karaule i to na najuzvišenijim delovima terena (v. plan 1). Na južnoj strani otkrivena je u celini jedna parcela (parcela br. 1) koja zatvara gotovo kvadratni prostor dimenzija 10×10 m (T. III, 1—2). Parcela je ogradena niskim zidom od lomljenog kamena povezanog blatom. Severni zid se produžava u pravcu istoka i zapada, tako da se može pretpostaviti postojanje bar još dve parcele na južnoj strani Karaule. Nekih 15 m severnije otkrivene su još dve međusobno spojene parcele (parcele br. 2, 3) dimenzija 4×4 m i 4×5 m (T. II, 1—2). Parcele su na oba sektora orijentisane dužim stranama u pravcu istok-zapad sa neznatnim skretanjem prema severu. U parceli br. 1 otkriveno je osam grobova, dok su u parcelama br. 2 i 3 ukopana po dva groba. Neizvesno je da li su i ostali grobovi na Karauli ulazili u okvire pojedinih parcela. Značajno je, međutim, da su na prostoru između parcele br. 1 i parcele br. 2 i 3 samo izuzetno ukopavani grobovi, odnosno da je većina grobova koncentrisana južnije od produženog severnog zida parcele br. 1 i severnije od južnog zida parcela br. 2 i 3. Dobija se utisak da pojas između parcela obeležava trasu najznačajnije komunikacije koja od Domavije vodi prema Drini, tj. da su grobovi izdvojeni od puta ogradama i ukopani duž njegove severne i južne strane. Ova situacija bi potpuno odgovarala rimskom običaju da se pokojnici sahranjuju duž glavne magistrale kojom se prilazi gradu. Na isti način je organizovana nekropola Argiruntuma¹¹, Solina¹², Bakra¹² i Dokleje¹⁴. U ovim slučajevima parcele se ne moraju shvatiti kao prostori određeni za sahranjivanje članova pojedinih porodica ili pripadnika raznih udruženja i religioznih sekti, već se ograde postavljaju u cilju izdvajanja grobova od svetovnog prostora. Međutim, ako se parcele otkrivene na Karauli ne uklapaju u određeni plan nekropole, tj. ako su postavljene slobodno u odnosu prema ostalim grobovima, onda se mora pretpostaviti da su pokojnici sahranjeni u njihovim okvirima imali istaknut društveni ili ekonomski položaj. Ovaj zaključak bi podrazumevao i приметne razlike u grobnim konstrukcijama i vrstama priloga. Međutim, grobovi otkriveni u parcelama imaju isti oblik i orijentaciju kao i grobovi ukopani na slobodnom prostoru, a izvesne razlike u broju i vrstama priloga pre se mogu objasniti hronološkim momentom nego li povlašćenim položajem ovde sahranjenih pokojnika.

Na Karauli, kao i na Velikom Platou i Čadorištu, grobovi su orijentisani u raznim pravcima i to: 10 grobova u pravcu I—Z, 13 grobova u pravcu S—J, 7 grobova u pravcu JI—SZ i 11 grobova u pravcu SI—JZ. Najveći broj grobova ima orijentaciju S—J, ali pošto većina njih skreće za oko 25° prema zapadu to znači da je praktično oko 20 grobova orijentisano JI—SZ. S obzirom da većina grobova nije precizno datovana, teško je odlučiti da li je orijentacija grobova u određenim momentima bila utvrđena ili je vršena prema slobodnom izboru. U dva slučaja, kod grobova br. 2 i 2a, odnosno grobova 11 i 12, moguće je sigurno utvrditi da je stariji grob orijentisan u pravcu JI—SZ (grob br. 2), odnosno u pravcu S—J (grob br. 11). Ako se ovom zapažanju doda činjenica da je većina naj-

mlađih grobova (kraj II — prve decenije III v.) orijentisan u pravcu I—Z, onda se može pomisljati da se od orijentacije SZ—JI vremenom prelazi ka orijentaciji grobova u pravcu I—Z.

Grobni prilozi pokazuju da je sahranjivanje na Karauli vršeno od druge polovine I do kraja II, a možda i prvih decenija III v. Zanimljivo je da približno istom vremenu pripadaju i grobovi otkriveni na južnim nekropolama, tako da se s razlogom postavlja pitanje koji je momenat odlučivao u izboru mesta za sahranjivanje. Sigurno je da su na Karauli otkriveni najstariji zasada poznati grobovi, ali je ova nekropola korišćena i u toku II v. tj. u vreme kad je vršeno sahranjivanje i na južnim nekropolama. Značajno je, međutim, da u grobovima na Karauli nedostaju prilozi karakteristični za određena zanimanja (sve vrste oružja, fibule, rudarske alatke), dok su upravo predmeti ove vrste česti grobni prilozi na Velikom Platou, a naročito na Čadorištu. S druge strane na Karauli su nađene skuplje i ređe vrste keramičkih i staklenih posuda, importovane verovatno iz udaljenijih provincija. Otkriće olovne pločice sa grčkim natpisom pokazuje da su na ovom mestu sahranjivani i stranci. Kako su stranog porekla i pojedine grobne konstrukcije (grobovi tipa IV i V), mora se pretpostaviti da su na Karauli sahranjivani uglavnom povlašćeni domoroci koji su, kako to pokazuju natpisi iz II v., vršili izvesne upravne funkcije¹¹⁵, a verovatno i doseljeni trgovci, zanatlije ili rudarski stručnjaci. Na južnim nekropolama, koje prate sporednije prilaze Domaviji, svakako su sahranjivani domoroci zaposleni u rudniku i isluženi vojnici. Ostaje, međutim, i dalje neizvesno gde su tokom I—II v. sahranjivani doseljeni Italci koji su u ovom periodu vršili u Domaviji sve značajnije funkcije. Rimske forme sahranjivanja poznate su sa područja Domavije tek od vremena Aleksandra Severa,¹¹⁶ tj. od momenta kad prestaje sahranjivanje na Karauli i južnijim nekropolama. Približno iz istog vremena potiču i prvi natpisi koji potvrđuju prisustvo carskih činovnika u Domaviji¹¹⁷. Zato potpuno odsustvo rimskih grobnih formi na nekropolama Domavije sve do tridesetih godina III v. aktuelizira izvesne pretpostavke Pača i Hiršfelda o upravnom sistemu u Domaviji, odnosno o njenoj ubikaciji. Ukoliko se prihvati Pačova teza da su domoroci mogli da vrše upravne funkcije nad vikusom¹¹⁸, onda se objašnjava i odsustvo italskih formi sahranjivanja na domavijskim nekropolama sve do vremena Makrina kad Domavija postaje municipij.¹¹⁹ Ova Pačova pretpostavka može se prihvatiti samo uz mnogo rezerve, a i u tom slučaju podrazumevalo bi se prisustvo određenog broja rimskih građana u Domaviji. Rezultati dosadašnjih istraživanja na domavijskim nekropolama mnogo više odgovaraju Hiršfeldovoj pretpostavci da se na Gradini nalazio vikus, dok bi sama Domavija ležala bliže Drini, verovatno u Skelanima¹²⁰. Pa ipak brojni spomenici otkriveni na Gradini sigurno utvrđuju da je ovo mesto bar od vremena Makrina nazivano Domavija. Da bi se uskladila izneta neslaganja i tačnije objasnili nalazi sa Gradine, možda treba pomisljati i na jedno drugačije rešenje postavljenog problema. Poznati arheološki materijal pokazuje da je od druge polovine I pa do prvih decenija III v. na Gradini postojao samo vikus, odnosno naselje,